

Park Maksimir - Pejzažno oblikovanje, arhitektura i skulptura

---

Mihalić, Ana Maria

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:754934>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-05**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest umjetnosti

Mentor: prof. dr. sc. Julija Lozzi-Barković

Student: Ana Maria Mihalić

**Park Maksimir
Pejzažno oblikovanje, arhitektura i skulptura**

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij povijesti umjetnosti i njemačkog jezika i književnosti

Rijeka, 8. rujna 2020.

Sadržaj

1. Uvod.....	4
2. Utemeljenje i povijesni razvoj parka.....	5
3. Park i pejzažno oblikovanje parka.....	8
4. Arhitektura u parku.....	15
a. Glavni portal.....	16
b. Vrtlareva kućica.....	17
c. Restoran.....	18
d. Vidikovac.....	19
e. Švicarska kuća.....	20
f. Kapela svetog Jurja.....	22
g. Stari ljetnikovac Jurja Haulika.....	24
h. Novi ljetnikovac Jurja Haulika.....	25
i. Paviljon jeke.....	25
5. Obnova Vidikovca i Paviljona jeke.....	26
6. Skulptura u parku.....	28
a. Mogila.....	29
b. Obelisk.....	30
c. Ostale skulpture u parku.....	31
7. Zaključak.....	34
8. Popis literature.....	35
9. Popis slikovnih priloga.....	36

Sažetak

Cilj ovog rada je približiti i na adekvatan način objasniti povijesni razvoj i umjetničke elemente koje vežemo uz perivoj Maksimir u Zagrebu. Perivoj Maksimir gradili su trojica istaknutih zagrebačkih biskupa u razdoblju 18. i 19. stoljeća. Biskup Juraj Haulik je zaslužan za većinu promjena i građevina koje su u parku podignute. Na njegovu je inicijativu park oblikovan po uzoru na engleski tip parka. Uz pomoć brojnih arhitekata, kipara i ostalih majstora podignute su brojne sakralne, gospodarske i reprezentativne građevine. Neke od njih su Vidikovac, Švicarska kuća, kapela sv. Jurja, oba ljetnikovca kojima se služio biskup Haulik te Paviljon jeke. Sve navedeno je detaljno opisano u radu. Perivoj je dodatno obogaćen skulpturama različitih stilova i datacija. Većina elemenata u perivoju je doživjelo uništavanje ili bilo na neko vrijeme pušteno u zaborav. U 20., a intenzivnije u 21. stoljeću pokrenute su brojne inicijative koje su išle u korist obnovi perivoja i svih njegovih elemenata. Danas veliki broj građevina u perivoju nosi status zaštićenog kulturnog dobra.

Ključne riječi: Zagreb, Maksimir, perivoj Maksimir, park Maksimir, Maksimilijan Vrhovac, Juraj Haulik, arhitektura, skulptura, vrtna umjetnost

1. Uvod

U razdoblju između kasnog 18. stoljeća i ranog 19. stoljeća je Austrijska Monarhija bila složena zajednica koja je u svoj sastav ubrajala mnoge države, koje danas posjeduju status samostalne države. Neke od tih država su današnja Slovenija (u ono vrijeme Kranjska), Češka (koja se dijelila na Bohemiju ili Böhmen i Moravsku ili Mähren), Mađarska (koja je tada u svoj sastav uključivala i Slovačku), dio Rumunjske (Transilvanija) i brojne dijelove Srbije i Hrvatske.¹ Glavni pokretač ideje novog uređenja gradskih javnih prostora u Monarhiji bio je industrijski razvoj. Jednako kao što je veliki prostor Monarhije karakterizirala višenacionalnost, isto je tako industrijski razvoj u pojedinim zemljama nastupio u različitim razdobljima. Usprkos tome što je razvoj usporen revolucijom iz 1848. godine i Metternichovim apsolutizmom², građanstvo je iskazivalo želju da se urede i kulturno obogate slobodni prostori. Građanski je svijet tada pokazivao nezaustavljivu težnju za zabavom i stoga se kulturno uređenje prostora najprije pokazalo na perivojima i šetnicama, koji su pažljivo postavljeni u geometrijski pravilne kompozicije, uređenim kavanama, plesnim salama i muzičkim paviljonima.³

U skladu s time se razvijala svijest i novi oblici ponašanja koji su vodili prema ljubavi za prirodu i prema društvenim promjenama. Značajnu su ulogu imali i francuski utjecaji – javila se želja za oponašanjem pariške kulture šetnica i urbanističkog uljepšavanja okoliša. Još jedan znak građansko-carske države bilo je rušenje gradskih utvrda (politička posljedica Napoleonovog upravljanja državom) i otvaranje zgusnutih srednjovjekovnih gradova (znak feudalne državne strukture).⁴ Tako su npr. u Varaždinu 1807. godine srušene gradske zidine i uređeno je prvo gradsko šetalište, u Osijeku je krajem 18. stoljeća uređen gradski perivoj („Gradski vrt“), a u Splitu je u razdoblju između 1806. i 1813. (doba Napoleonove vlasti) izgrađen prvi građanski perivojni prostor.⁵ Nešto ranije, u zadnjoj trećini 18. stoljeća, je utemeljen i park s perivojem u Zagrebu. Tada je Zagreb još bio malen grad. Kako se tamo nalazilo sjedište Sabora, Zagreb je bio glavni grad Kraljevine Hrvatske i Slavonije.⁶

---

¹ Ščitaroci, B. i M. (2004.), *Gradski perivoji Hrvatske u 19. stoljeću, Javna perivojna arhitektura hrvatskih gradova u europskom kontekstu*, Zagreb, Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet, str. 35

² Clemens Wenzel Lothar Metternich je osoba po kojoj je razdoblje austrijske povijesti do 1848. dobilo naziv Metternichovo doba, a poredak Metternichov sustav. Izvor: Metternich, Clemens Wenzel Lothar. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 29. 7. 2020., <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=40468>

³ Ščitaroci (2004.), str. 35

⁴ Ibid, str. 35

⁵ Ibid, str. 38

⁶ Ibid, str. 124

2. Utemeljenje i povijesni razvoj parka

Početak gradnje perivoja Maksimir obilježio je godinu 1787. i trajao je sve do 1846. U to se vrijeme Zagreb još uvijek dijelio na dva dijela, odnosno na dvije političko-administrativne jedinice: Gradec (koji danas obuhvaća Gornji grad na brdu Grič) i Kaptol (koji se nalazi na susjednom brežuljku i još od razdoblja srednjeg vijeka nosi ime Zagreb). U gradu su pretežito stanovali obični građani, plemići i svećenstvo, a većina se stanovništva uglavnom bavila trgovinom i obrtom. Stoljeće i pol turske okupacije ostavilo je traga na socijalno stanje pučanstva tako da je većina živjela skromnim životom.⁷

Prije parka Maksimir na tom je mjestu stajala maksimirska šuma s jednom gostionicom, nalazila se odmah uz glavnu zagrebačku cestu. Taj je posjed još od davnina pripadao zagrebačkoj biskupiji, koja je tada nosila status najbogatijeg feudalnog gospodara na području sjeverne Hrvatske. Maksimirska šuma se prvenstveno koristila kao lovište i za sječu drva.⁸ Za izgradnju perivoja bilo je izdvojeno otprilike 400 hektara zemljišta, što je za tada maleni Zagreb bila ogromna površina. Od početka gradnje pa sve do završetka, nisu bili utvrđeni urbanistički planovi ili bilo kakvi zakoni o uređivanju i izgradnji zemljišta.⁹ Sve to je utvrđeno tek nakon završetka gradnje, u drugoj polovici 19. stoljeća.¹⁰

Početnu ideju za uređenje maksimirske šume dao je zagrebački biskup Maksimilijan pl. Vrhovac (de Ehrenberg et Rakitovec, 1752.-1827.). Iste godine kada je postao biskupom (1787.), odlučio je staru šumu otvoriti za javnost i građane Zagreba kao perivoj za odmor i rekreaciju. Vrhovac je tada bio vrlo istaknuta osoba u području prosvjetiteljstva, studirao je filozofiju u Beču i teologiju u Bologni. Vrativši se u rodni kraj, poticao je uvođenje hrvatskog kao službenog jezika, što se kosilo s idejama iz Budimpešte gdje su htjeli silom nametnuti mađarski.

---

⁷ Ibid, str. 124

⁸ Maruševski, O. (1992.), *Maksimir – spomenik kulture*, Zagreb, „Školska knjiga“, str. 4

⁹ Ščitaroci (2004.), str. 124

¹⁰ U drugoj polovici 19. stoljeća je u Zagrebu došlo do snažnog razvoja na području urbanizma i graditeljstva. Najviše zbog odluke kralja Franje I., kojom su se 1850. godine ujedinili Gradec i Kaptol s okolnim naseljima ali i međusobno, kako bi stvorili grad Zagreb. Ibid, str. 124

Nakon Vrhovčeve smrti, ideju za nastavak uređenja perivoja preuzima zagrebački biskup Juraj pl. Haulik (de Várallya, 1788.-1869.). Titulu zagrebačkog biskupa dobio je 1837., a iste je godine i pokrenuto uređenje perivoja. Juraj Haulik, inače podrijetlom Slovak, svoju je karijeru intenzivno razvijao od 1852. kada je postao biskupom i nastavio 1856. kao kardinal. Osim toga je u razdoblju od 1831. do 1837. radio kao dvorski savjetnik u Beču. Istaknuo se u društvu tako što je poticao narodni pokret i također se zalagao protiv uvođenja mađarskog jezika kao službenog u tadašnjoj Hrvatskoj. Paralelno s tim je utemeljio „Gospodarsko društvo“ u Zagrebu i „Katolički list“.¹¹ Posebno se istaknuo kroz svoja dobrotvorna djela: pomagao je kulturnim ustanovama, između ostalog Matici hrvatskoj, Glazbenom zavodu, a osnovao je i Književno društvo sv. Jeronima. Sudjelovao je i u obnovi zagrebačke katedrale, točnije vitraja u katedrali. Svoje zanimanje za umjetnost je istaknuo u velikoj umjetničkoj zbirci koja je stajala u njegovom vlasništvu sve do njegove smrti, kada je rasprodana na dražbi.¹²

Važan dokument koji svjedoči o izvornom izgledu maksimirske šume i kasnijeg perivoja je album „Jurjaves“, odnosno „Park Jurjaves“ iz 1853. godine. Naslovni list albuma i ostale litografije izradio je hrvatski umjetnik Ivan Zasche.¹³ Osim litografija, album se sastoji od uvodnog teksta koji je podijeljen u „tri šetnje perivojem“. Svaka šetnja detaljno opisuje perivoj i sve građevine koje se u njemu nalaze, apelirajući na prikaze koji se nalaze na litografijama.¹⁴ Sve tri šetnje kao polazišnu točku imaju naravno glavni ulaz i prate glavnu aleju te sporedne vijugave putove lijevo i desno od nje. Za povratak je izdvojena jedna aleja posebno jer je u njoj bio omogućen prijevoz kočijom.¹⁵ Taj likovni dokument svjedoči preobrazbi šume koja je prije početka uređenja opisana kao „gusta i mračna, nagrđena vododerinama i obrasla sitkom, pa nije djelovala osobito privlačno“.¹⁶ Sve što je biskup Haulik zamislio, napravljeno je u razdoblju od 1839. do 1843.: obavljani su zemljani,

---

¹¹ Ibid, str. 125

¹² Maruševski (1992.), str. 3

¹³ Ivan Zasche (1825.-1863.) je hrvatski slikar rođen u Češkoj. Studirao je na Akademiji u Beču nakog čega je prihvatio poziv biskupa Haulika da preseli u Zagreb. Sveukupnih 12 litografija koje je izradio za album „Jurjaves“ tiskane su i izdane u Beču. Pod utjecajem bidermajera je slikao pretežito portrete hrvatskih velikaša i članova građanskih obitelji, bavio se izradom minijatura u bjelokosti i crtao narodne nošnje u Lici. Njegovo je stvaralaštvo utjecalo na umjetnike poput Slave Raškaj i Ferdinanda Quiquereza. Izvor: Zasche, Ivan. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 4. 8. 2020., <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=66916>

¹⁴ Ivanković, V. (2009.), *Objekti perivoja Maksimir*, Zagreb, Javna ustanova Maksimir, str. 12

¹⁵ Žmegač, A. (2002.), *Vrhovčev u Haulikov Maksimir*, u: časopis *Prostor*, Vol. 10 No. 2, 2002., Zagreb, Institut za povijest umjetnosti, str. 175

¹⁶ Maruševski (1992.), str. 4-6

hidrotehnički i hortikulturni radovi, a izgrađene su i gotovo sve građevine.¹⁷ Što se tiče imena koje je dodijeljeno perivoju znamo da je izvorna ideja za „Maksimir“ nastala još u Vrhovčevo doba. Taj je naziv zapravo skraćenica od sintagme „Maksimilijanov mir“. U vrijeme kada biskup Haulik preuzima vodstvo nad preuređenjem perivoja, njegovo se ime simbolično mijenja u „Jurjaves“ ili „Jurjevo šetaliste“, no nije se dugo zadržalo te je tako nakon Haulikove smrti opet vraćen naziv „Maksimir“ koji se zadržao sve do danas.¹⁸

Poznato je i kako je biskup Aleksandar Alagović (1760.-1837.) jedno vrijeme vodio uređenje parka no ipak je najveći utjecaj imao Juraj Haulik, koji je zaslužan za gotovo potpun izgled parka kakav danas imamo. Biskup Alagović rođen je u Slovačkoj no njegovo ga podrijetlo veže uz hrvatsku plemićku obitelj. Od 1829. godine je uživao titulu zagrebačko biskupa. Poput njegovih suvremenika, zalagao se i podupirao je hrvatski narodni preporod, a posebno se istaknuo tako što je veliku pozornost poklonio razvoju graditeljstva u Zagrebu: sudjelovao je u pregradnji katedrale, dao je urediti klasicističku vilu s perivojem u Novoj Vesi, nadogradio je sjemenište i biskupski dvor, čija je unutrašnjost uređena, a uz to je i pokrenuo izgradnju parka, današnjeg Ribnjaka.¹⁹ Biskup Alagović je za uređenje Maksimira imao velike planove, no jedino što mu je uspjelo bilo je ukrašavanje perivoja cvijećem. Neposredno prije godine 1822. je maksimirska šuma prepuštena na korištenje vojsci koja je tamo boravila za vrijeme francusko-turskih ratova, dok su u blizini, na majuru, bili smješteni francuski zarobljenici.²⁰ Tu nam činjenicu potvrđuje podatak kako je nekoliko godina ranije biskupski dvor dobio naređenje da isprazni svilanu, kako bi u njoj mogli biti smješteni zarobljenici. Razni izvori navode različite datacije ali sa sigurnošću možemo reći kako je Maksimir u razdoblju od 1807. do 1815. bio vojno konačište.²¹

Važno je spomenuti kako je 1925. godine zapadni dio parka, odmah uz Maksimirsku cestu, izdvojen kako bi se izgradio zoološki vrt. Taj se dio danas nalazi u sustavu zagrebačkog sveučilišta.²² Zanimljivo je kako je zoološki vrt smješten u dijelu perivoja gdje se nalazila hrastova šuma, koju je biskup Haulik namijenio kao spomen keltskim svećenicima druidima. Inače je prostor prve faze zoološkog vrta bio smješten na tzv. „Labuđem otoku“, a tek se

---

¹⁷ Ibid, str. 6

¹⁸ Ščitaroci (2004), str. 124

¹⁹ Izvor: Alagović, Aleksandar. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 7. 8. 2020., <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=1311>

²⁰ Maruševski, O. (2006.), *Iz zagrebačke spomeničke baštine*, knjiga 11., Zagreb, Matica hrvatska, str. 289

²¹ Maruševski (1992.), str. 7

²² Damjanović, D. (2014.), *Zagreb, Arhitektonski atlas*, Zagreb, AGM, str. 375

kasnije uz pomoć i donacije bogatih građana proširio i na kopneni dio maksimirskog perivoja.²³

Slika 1

Slika 2

3. Park i pejzažno oblikovanje parka

Tri su važne činjenice koje treba imati na umu: uređenjem perivoja Maksimir je upravljalo nekoliko osoba, izvorni plan nije postojao, tj. do danas nije pronađen i ne zna se točno tko je autor uređenja perivoja. Ranije je spomenuto kako je biskup Vrhovac imao najviše utjecaja prilikom gradnje, no drugi izvori ipak više ističu biskupa Haulika. Moguće je kako je upravo on anonimni pisac koji je 1853. u albumu „Park Jurjaves“ napisao kako su svega tri četvrtine izvornih ideja preuređenja Maksimira proizašle iz zamisli biskupa Haulika. Napravio je ključnu stvar tako što je iz Laxenburga doveo skupinu austrijskih umjetnika, koji su biliiskusni u uređivanju baroknih pejzažno-romantičnih carskih perivoja. Skupina je bila

---

²³ Ivanković (2009.), str. 150

sastavljena od arhitekata, slikara i skulptora, a glavnu riječ su vodili Michael Sebastian Riedl (1786.-1850.), Franz Schücht (1793.-1872.), Leopold Philipp, Franjo Srafin Körbler (1812.-1866.), Joseph Käschnann (1784.-1856.), Anton Dominik Fernkorn (1813.-1878.), Anton Kothgasser (1769.-1851.) i Bartolomej Felbinger (1785.-1871.).²⁴

Iz cijele skupine je važno izdvojiti trojicu umjetnika pošto su imali veliki doprinos, kako za uređenje perivoja Maksimir, tako i za hrvatsku povijest umjetnosti općenito. Josip Käschnann je kipar slovenskog podrijetla, no većinu je svojih radova ostvario u Austriji. Na poziv biskupa Haulika je došao u Zagreb gdje je za perivoj Maksimir napravio tri skulpture. Prva je bila „Žetelica“ ili „Landmädchen“ koja je uništena za vrijeme Prvog svjetskog rata, zatim „Grupa dječaka“ ili „Kindergruppe“ koja je ostala sačuvana ali je prilično oštećena i skulptura „Napuljski ribar“ koja danas stoji na izvornom mjestu ali kao replika iz 1990-ih godina. Njegov suvremenik Anton Dominik Fernkorn imao je priliku u Zagrebu postaviti četiri vlastite skulpture. Kip sv. Jurja, kojeg je izradio 1867., postavljen je u parku Maksimir i stajao je tamo do 1885. godine kada je preseljen u središte grada. Inače je ovo bio samo drugi odljev, tj. kopija originalne skulpture koja je izrađena u Beču. Ostale skulpture iz Fernkornove radionice se također nalaze u središtu Zagreba: konjanički spomenik bana Josipa Jelačića koji krasi istoimeni trg, zatim također na istom trgu, točnije na pročelju zgrade hotela Dubrovnik stoji lik Merkura, a ispred zagrebačke katedrale nalazi se fontana s pozlaćenim likovima Bogorodice i četiri anđela. Treći izdvojeni umjetnik je Bartolomej Felbinger. Inače rođen u mjestu Cheb (današnja Češka), nakon školovanja u Beču dolazi u Zagreb gdje stječe titulu glavnog arhitekta, nakon čega je i dugi niz godina obašao dužnost službenog arhitekta zagrebačkog Kaptola. Stekavši veliki ugled, imao je priliku projektirati i restaurirati razne kuće, palače, dvorce, ljetnikovce i vrtne paviljone na polovici 19. stoljeća, a osim na Haulikovom perivoju Maksimir, radio je i na Alagovićevom perivoju u Novoj Vesi.²⁵

Ono što sa sigurnošću znamo je da su najvažniji konkretni radovi na uređenju perivoja rađeni u drugom valu, nakon Vrhovčeve smrti, dakle od 1838. do 1847. godine, s time da su određene građevine kasnije dodane. U izvorima stoji zapisano i kakvi su to konkretni radovi bili: iz stare šume je porušen velik broj stabala hrasta, za planirani izgled terena su iskopana jezera i uređene livade, a uz to su bili izgrađeni mostovi i puteljci. Zanimljivo je kako su s izvornom vegetacijom (hrastovom šumom, grmljem i cvijećem karakterističnim za

---

²⁴ Ščitaroci (2004), str. 125

²⁵ Ibid, str. 125-127

zagrebačko područje) pomiješane i uvezene egzotične biljke.²⁶ Točan popis biljaka koji je nastao prilikom nabavke čuva se u Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu. Jedan vrlo važan podatak je ostao nepoznat, a to je koliko je točno novaca utrošeno u uređenje perivoja. Podaci iz starije literature navode kako su oba biskupa (Vrhovac i Haulik) potrošili velike svote novca. Navodno je Vrhovac čak i zadužio Zagrebačku biskupiju²⁷ dok je Haulik bio rastrošan posebno kod odabira umjetničkih elemenata u perivoju.²⁸

Vraćamo se na album „Park Jurjaves“ u kojem je zapisano kako je biskup Vrhovac odredio izgled parka u strogo francuskom stilu ali je u to uključio i mnogobrojne zgrade različite namjene. Originalan plan nije ostao sačuvan niti nam je poznat njegov autor. Jedan od ključnih podataka je ostao zapisan u zagrebačkom dnevnom listu „Obzor“, gdje je 1923. godine navedeno kako je Vrhovac pozvao jednog njemačkog arhitekta iz Würzburga.²⁹ U vrijeme Vrhovčeva biskupovanja raskršteni su određeni dijelovi stare šume i formiran je kolni put, tj. današnja glavna aleja. Na mjestu gdje se danas nalazi Vidikovac, Vrhovac je dao dopremiti velike količine građevinskog materijala – očiti dokaz kako je već tada imao zamisao graditi veliku i reprezentativnu građevinu. Lijevo i desno glavnog puta granali su se manji puteljci koji su dodatno bili obogaćeni klupama i stolovima. Odmah uz glavni ulaz izgrađena je gostionica³⁰ koja je nosila ime „Maksimilijanov mir“ po čemu je kasnije park dobio ime.³¹ Za razliku od Vrhovca, biskup Haulik imao je viziju urediti perivoj u engleskom stilu i to ne slučajno. Negdje oko 1740. godine je oblikovanje vrtova u Engleskoj doseglo svoj vrhunac i vrlo brzo je takva praksa postala popularna širom Europe.³² Važno je naglasiti kako su tzv. francuski i engleski vrt, tj. park potpune suprotnosti. Park u francuskom stilu javlja se u doba baroka (17. stoljeće) i na tu vrstu posebno utječe tendencija k raskoši te ga stoga karakteriziraju monumentalne kompozicije i stroga simetrija, čipkasto formiran parter, tj. određeni dio parka koji je oblikovan plošno pomoću cvjetnih lijeha, tratina, grmova i bazena.³³ Uz to je park obično obogaćen i velikim vodenim površinama, vodoskocima, skulpturama i velikim vazama. Park u engleskom stilu razvio se nešto kasnije, točnije u 18.

---

²⁶ Egzotične biljke nisu dovezene radi eksperimentiranja s aklimatizacijom, već jednostavno kako bi se istaknule svojom bojom i oblicima. Maruševski (2006.), str. 292

²⁷ Podatak ne treba shvatiti doslovno jer je vjerojatno moguće kako je to bila taktika kojom su se Vrhovčevi protivnici služili prilikom njegova suđenja za urotu 1790-ih godina., Žmegač (2002.), str. 172

²⁸ Ščitaroci (2004.), str. 126-127

²⁹ Ibid, str. 127

³⁰ Gostionica je srušena 1953. godine zbog proširenja Dinamovog stadiona. Ivanković, V. (2007.), *Park Maksimir – vodič kroz kulturnu baštinu*, Zagreb, Javna ustanova Maksimir, str. 2

³¹ Ibid., str. 2

³² Maruševski (1992.), str. 10

³³ parter. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 21. 8. 2020., <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=46807>

stoljeću i nastao je kao reakcija na strogu geometrizaciju francuskog parka. Ovdje je glavna ideja bila potpuno oponašati prirodu i ostaviti netaknute velike šume, jezera i livade. Još jedna od glavnih razlika tih dvaju stilova bila je njihova namjena. Dok je francuski park bio namijenjen pokazivanju i ceremonijalnim događanjima, engleski je park služio odmoru i rekreaciji građana.³⁴ U literaturi je navedena jedna definicija koja ovu vrstu parka pobliže opisuje i navodi kako je „park, vrt, engleski, pitoreskni, prosvjetiteljski, romantični, prirodni, pejzažni perivoj“ te da takve pridjeve možemo shvatiti kao svojevrzne titule..³⁵ Dosegnuvši svoj vrhunac, engleski vrt je takoreći postao „izvoznim proizvodom“ svoje zemlje. Zahvaljujući pojavi ilustriranih vodiča u kojima su bili prikazani vrtovi, promicao se tzv. „vrtni turizam“. Brojni arhitekti ali i obični zaljubljenici u hortikulturu na taj su način mogli istraživati i izmjenjivati ideje.³⁶ Jedan od primjera takve literature je djelo Christiana C. L. Hirschfelda „Theorie der Gartenkunst“ (u to doba vrlo poznato i cijenjeno). Hirschfeld se zalagao za odbacivanje zastarjelog francuskog stila, time dajući prednost engleskom tipu parka. Važno je spomenuti kako se on protivio prikazu tlocrta kod planiranja uređenja parkova, smatrajući kako je bolje takvu vrst umjetnosti doživjeti pogledom. Vjerojatno je upravo to razlog zašto danas nemamo očuvan niti jedan izvorni tlocrt ili plan za gradnju perivoja Maksimir iz početnih faza gradnje.³⁷

Perivoj u Laxenburgu pokraj Beča je glavi uzor koji je biskupu Hauliku poslužio prilikom uređenja Maksimira. On se divio njegovoj ljepoti i ni u kom slučaju nije namjeravao kopirati njegovu kompoziciju i elemente. Kasnije, nakon što je postigao većinu onoga što je zamislio, Haulik je čak i napisao pismo tadašnjem dvorskom kapetanu Michaelu Riedlu u kojem je, između ostalog, istaknuo: „Bit ću sretan ako sam postigao samo i sjenu lijepoga Laxenburga.“³⁸ Većina arhitekture u Laxenburgu opisana je kao romantičarska trubadurska gotika³⁹, s tim da se raspored tla, kompozicija putova, zemljanih i vodenih površina znatno razlikuje od zagrebačkog perivoja. Haulik je samo detaljima htio naglasiti ono što mu se dopalo, a osim toga je putovao u Laxenburg kako bi pronašao arhitekta koji bi mu pomogli pri uređenju. Uz glavnog vrtlara Franju Serafina Körblera, u Zagreb su stigli (kako je već i ranije navedeno) Michael Sebastian Riedl, Franz Schücht, Anton Kothgasser, Joseph

---

³⁴ park. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 20. 8. 2020. , <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=46713>

³⁵ Maruševski (2006.), str. 289

³⁶ Maruševski (1992.), str. 10

³⁷ Žmegač (2002.), str. 173

³⁸ Ščitaroci (2014.), str. 130

³⁹ Npr. most koji povezuje kopno s otočićem na kojem se nalazi dvorac Franzensburg (građen od 1798. do 1801.) formiran je pomoću dva manja i srednjeg većeg šiljastog luka. Maruševski (1992.), str. 33

Käschmann i Eduard Gurk. Hauliku je prilikom odabira majstora bilo vrlo važno da su oni već ranije pokazali svoje umijeće u Laxenburgu.⁴⁰ Haulik je vidio potencijal i znao je iskoristiti prostor kojim raspolaže perivoj: uz manji ribnjak dao je izgraditi još tri jezera, a prostrane livade ostavio je netaknute. Uz to je dao izgraditi brojne zgrade koje su išle u korist cijeloj zajednici. Osim svoja dva ljetnikovca, podigao je mlin, pilanu, peradarnik, zgradu za predaju žita, predionicu svile i dudovog svilca te pčelinjak. Nadalje, od reprezentativnih zgrada izmijenjen je glavni portal te izgrađeni Vidikovac, paviljon Jeka, Vrtlareva kućica, Švicarska kuća i Obelisk, a od skulptura „Žetelica“, „Napuljski ribar“, „Dječja grupa“, „Raspelo“ i „Bogorodica“.⁴¹

Još jedan zanimljiv podatak dotiče se kompozicije putova u parku. Ti su putovi ranije služili lovcima za kretanje kroz šumu. Jednako kao što su to arhitekti radili u parkovima diljem Europe, u perivoju Maksimir postojalo je sveukupno deset putova koji su bili formirani pod kutom od 36° i na taj način činili gotovo pravilan zvjezdast oblik. Obično se oblik zvijezde tvori iz jednog križanja. U središtu križanja nalazila se centralna točka iz koje su se širile četiri staze, tj. osam krakova, u ovom slučaju s dva dodatna kraka. Pritom treba imati na umu kako položaj krakova nije nužno morao ili mogao biti geometrijski pravilan. Takav pravilan raspored obično su remetili brežuljci koji bi se našli na putu. Pretpostavlja se kako je jedini izvorni krak te zvijezde ostao očuvan upravo u glavnoj aleji, koja se proteže od glavnog ulaza prema Vidikovcu. Postoji mogućnost da je to jedini put koji je sačuvao svoj izvorni izgled pošto su se raspored i kompozicija parka općenito znatno promijenili od 1794. do 1838., tj. od godine kada Vrhovac prestaje⁴², a Haulik počinje s uređenjem parka.⁴³

Haulik je, osim estetici, mnogo pažnje posvetio i praktičnim stvarima. U to je vrijeme državna cesta koja je vodila do Maksimira još bila običan prašnjavi put koji je remetio mirnu šetnju do perivoja. Stoga je Haulik dao izgraditi jedan sporedni put koji je bio obogaćen sjenovitim alejama i klupama za odmor. Inače je taj put današnja Petrova ulica dok je uzduž današnje Maksimirske ceste, tj. uz rub perivoja bio povučen još jedan put koji su krasili linearno posađeni jablanovi. Sve to je posječeno u razdoblju od 1891. do 1900. godine.⁴⁴

---

⁴⁰ Ibid., str. 30

⁴¹ Ivanković (2007.), str. 3

⁴² U to je vrijeme biskup Vrhovac bio osuđen za sudjelovanje u protudržavnoj uroti i morao je odgoditi radove na perivoju. Kasnije je pušten na slobodu no negativan ugled koji mu je ostavila ova afera prisilio ga je da se više nikad ne vraća na mjesto voditelja uređenja perivoja. O svemu tome nam biskup Haulik svjedoči u predgovoru koji je napisao za album „Park Jurjaves“. Žmegač (2002.), str. 172

⁴³ Ibid: str. 170-171

⁴⁴ Maruševski (2006.), str. 297

Za kraj ovog poglavlja valja objasniti kompoziciju parka Maksimir. Godine 1989. je Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu proučavao studiju „Povijesne matrice“ i svu ostalu postojeću dokumentaciju, u svrhu shvaćanja originalnog izgleda parka. Nakon analize svih elemenata utvrđeno je kako je ovdje riječ o „jedinstvenoj kompoziciji“ te da je park Maksimir zapravo vrlo značajno djelo u kontekstu europskog romantičarskog pejzažnog parka. Veliku ulogu je u ovom istraživanju imao zagrebački pejzažni arhitekt Smiljan Klaić.⁴⁵ U te su svrhe od velike koristi bile Zscheove litografije iz albuma „Park Jurjaves“. Jedini problem bio je što ne postoji karta ili plan iz razdoblja biskupa Vrhovca no to je riješeno hipotetičnom izvedbom na temelju usporedbi sa sličnim parkovima iz tog perioda. U obzir su se uzimale kako parkovni prostor i vrtna arhitektura, tako i sve vrste biljaka.⁴⁶ Negdje u razdoblju nakon 1923. godine, kada biskup Haulik više ne vodi gradnju i uređenje, izgubila se težnja za kompozicijsko-oblikovnim vrijednostima. Počele su se saditi neprikladne vrste biljaka, 1925. je izgrađen Zoološki vrt, cjelina je sada postala podijeljena, a 1938. je izgrađen i Poljoprivredno-šumarski fakultet. U tom se periodu više mislilo na park u službi grada. Organizirale su se razne priredbe, društvena događanja i izraženije posjećivanje parka. Nakon određenog vremena došlo je do propitivanja estetsko-kompozicijskog očuvanja pa su osobe odgovorne za gradnju i uređenje, pokušavajući obraniti njegovu originalnost, ponovno naglasak stavile na elemente oblikovanja.⁴⁷ Takvi oblikovno-kompozicijski elementi u parku kakav pronalazimo danas moguće je podijeliti na četiri stavke. U prvom planu su to tzv. „doživljajne zone“, tj. vodeni i šumski element, livade i gospodarstvo u parku. Zatim nailazimo na „doživljajne punktove“ koje čine Vidikovac, glavna aleja, Velika livada, pojedinačna stabla i ostali elementi koji se na određeni način ističu. Treću stavku čine „doživljajni prijelazi“ koji je sastoje od npr. raznih perspektiva u parku i naposljetku „neutralni doživljaji“, odnosno prostor šume.⁴⁸

Ako pogledamo kompoziciju u parku kao cjelinu, pokazati će nam se širok spektar mogućnosti koje psihosociološki utječu na okolinu. Park nam nudi reprezentativnost, kontrast, može u nama izazvati smirenost, izraženo uzbuđenje ili nespokoj, omogućuje nam predah i relaksaciju. Upravo je Vidikovac centralna točka koja ujedinjuje sve navedene doživljaje.⁴⁹ Nakon 1860-ih i smrti biskupa Haulika, u perivoju je uobičajeno postalo održavati pučke

---

⁴⁵ Ščitaroci (2004.), str. 130

⁴⁶ Jurković, S. (1992.), *Maksimir – studija parkovne kompozicije*, u: Maruševski, O. (1992.), *Maksimir – spomenik kulture*, Zagreb, „Školska knjiga“, str. 85-87

⁴⁷ Ibid, str. 91-93

⁴⁸ Ibid, str. 93

⁴⁹ Ibid., str. 104

zabave. Godine 1891. je Zagreb dobio tramvaj koji je pokretao konj i upravo je Maksimir bio zadnja stanica. To je potaknulo Zagrepčane na sve češće izlete. Ta se tradicija zadržala sve do Drugog svjetskog rata. Poznato je i kako su se od 1890. godine u parku održavale biciklističke i konjičke utrke, a nakon 1892. se na jezeru mogao vidjeti izletnički parobrod na petrolejski pogon, nabavljen u Beču. Osim toga, park je poslužio kao kulisa za održavanje kazališnih predstava i mnogih drugih aktivnosti koje su zabavljale društvo.⁵⁰

Nažalost, nakon smrti biskupa Haulika, inače savršeno njegovan perivoj počeo je sve više propadati i nitko se nije posebno brinuo za njegovo održavanje. Sve češće su bile vijesti u dnevnim novinama kako se radi na popravcima i uređenju perivoja. Godine 1892. je čak uvedena i javna rasvjeta. Kardinal Mihailović izdvojio je određenu svotu novaca za obnovu maksimirskih jezera. Iako su popravci bili česti, nekadašnji sjaj maksimirskog perivoja nije više bio toliko izražen. Još jedna velika smetnja bila je i otvaranje Zoološkog vrta, a pretrpio je i velike štete tijekom Drugog svjetskog rata. Jedan od velikih problema današnjice stvara suvremena urbanizacija. U mnogo navrata je bila pokrenuta inicijativa i radovi na obnovi oštećenja, no takve su akcije uvijek bile kratkotrajne i slabo uspješne. Glavni problem je uvijek novac, a nedostaje i pomno planiran te znanstveno utemeljen plan obnove, koji bi parku vratio izvorni izgled. Usprkos svim neprilikama, perivoj Maksimir i danas ima veliko značenje za stanovnike grada Zagreba.⁵¹

---

⁵⁰ Ščitaroci (2014.), str. 131

⁵¹ Ibid., str. 132-133

Slika 3

4. Arhitektura u Parku

Na cijeloj površini perivoja Maksimir danas oznaku zaštićenih spomenika kulture imaju sljedeći objekti: Vidikovac, Švicarska kuća, kapelica sv. Jurja, Paviljon jeke, župni dvor sv. Jeronima, Vrtlareva kućica, Haulikov ljetnikovac i zgrade iza njega (peradarnik, staja za krave), tzv. Bubara ili kuća dudovog svilca i pčelinjak. Što se tiče skulpture, zaštićen je samo Obelisk.⁵² Jedno od važnijih imena ono je arhitekta Franza Schüchta, koji je projektirao Vidikovac, Švicarsku kuću ali i Mirnu kolibu koja nije ostala očuvana.⁵³ Iz literature nam je ostalo poznato kako je bila izgrađena od „neobrađenih hrastovih palnjki, okružena vinogradom i voćnjakom“.⁵⁴ Prema fotografiji sačuvanoj iz 1864. možemo vidjeti kako je sa tri strane bila opasana balkonom, a u prizemlju se nalazio vrtlarov stan.⁵⁵

⁵² Ivanković (2009.), str. 11

⁵³ Kiš, D. (1998.), *Hrvatski perivoji i vrtovi*, Zagreb, Prometej, Algoritam, str. 301

⁵⁴ Maruševski (2006.), str. 293-296

⁵⁵ Maruševski (1992.), str. 49

Kod opisa ostalih elemenata i dijelova arhitekture u parku, nastoji se pratiti princip logičnog slijeda koji se kreće od glavnog ulaza prema ostatku perivoja.

4. a. Glavni portal

Temeljni dio portala, koji je ostao očuvan do danas, postavljeni su 1841. godine, a o izgledu portala u vrijeme biskupa Vrhovca danas ništa ne znamo.⁵⁶ U vrijeme nastanka je portal bio formiran pomoću dva kvadratna pilona, koji su tvorili glavni prolaz te dodatna i identična dva manja pilona u službi stvaranja pomoćnih prolaza. Bočni ulazi bili su otvoreni isključivo za pješake. Svaki je pilon na vrhu bio ukrašen kamenom vazom. Na glavnim pilonima nalazile su se veće vaze, a na sporednima manje. Njihov autor je klesarski majstor Sigmund Schmidt. Vratnice su bile izrađene od kovanog željeza i formirane pomoću rešetki u obliku koplja. Ulazi za pješake zatvarale su jednokriline vratnice, dok su glavni ulaz zatvarale velika dvokrilna vrata. Za izradu vrata zaslužan je bio zagrebački bravarski majstor Juraj Lakner.⁵⁷

Zahvaljujući razvoju tehnologije, na starim vedutama grada Zagreba, npr. litografiji iz 1861. koju je izradio J. Hühn ili na fotografiji koju je 1864. snimio L. Schwoisser, možemo vidjeti kako je sve to izgledalo. Ubrzo nakon toga je, 1867. godine, postavljen novi portal. Tri ulaza su ostala na mjestu ali je ovaj put cijela konstrukcija dobila neoromaničke oblike u skladu sa stilom romantičnog historicizma. Opći dojam portala sada se mogao opisati kao naglašeno teatralan. U gornjem, završnom dijelu, dva glavna pilona spajao je masivan nadvratnik koji je bio zaključen stepenastom atikom s okvirom u obliku vitičaste ornamentike. U sredini nadvratnika nalazio se veliki natpis „Jurjevac“.⁵⁸ Bočno ispod nadvratnika, na svakom od velikih pilona su se nalazili, tj. još i danas stoje kipovi ženskih personifikacija, identificirane kao Flora⁵⁹ i Pomona⁶⁰. Božica Flora je prikazana kako jednom rukom drži cvijeće na glavi, a isto joj se nalazi i u drugoj ruci. Pomona s druge strane drži košaru punu voća na glavi.⁶¹

---

⁵⁶ Žmegač (2002.), str. 175

⁵⁷ Ivanković (2009.), str. 31

⁵⁸ Maruševski (1992.), str. 43

⁵⁹ Flora je staroitalska božica cvijeća, proljeća i plodnosti. Kult posvećen njoj je nastao u Rimu, a preuzet je od Sabinjana. Prvi hram podignut u njenu čast nalazio se na Kvirinalu. U razdoblju od kraja travnja do početka svibnja, održavale su se tzv. „Floralie“ ili razuzdane svetkovine organizirane u njenu čast. U razdoblju helenizma, često su je poistovjećivali s božicom Afroditom, a u kasniji razdobljima je ostala vrlo popularna i često prikazivana u slikarstvu i skulpturi. Izvor: Flora. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 24. 8. 2020., <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=19916>

Što se tiče materijala, zidna površina je premazana uljenom bojom, a njena ravna površina obogaćena je figuracijom. Kipovi, vaze i ostali ornamenti izrađeni su u terakoti i poznato nam je da su izašli iz tvornice Viktor Brausewetter u mjestu Wagram (današnja Austrija). Originalan nacrt do danas nije pronađen ali se pretpostavlja i gotovo sa sigurnošću potvrđuje autorstvo i izvođenje radova Franje Kleina⁶². Zbog posljedica snažnog potresa 1880. godine, nadvratnik se urušio, što nije nužno bila negativna stvar. Na taj je način cijela kompozicija portala postala jednostavnijom, manje opterećenom i elegantnijom.⁶³

Kasnije je 1913. godine portal ponovno oštećen, bolje rečeno srušen i to zbog snažnog olujnog vremena u kojem je na portal palo veliko stablo hrasta. Odmah godinu dana kasnije su piloni bili obnovljeni i ponovno je postavljen masivan nadvratnik s atikom. Umjesto natpisa „Jurjevac“ danas se na vrhu nalazi grb nadbiskupa Antuna Bauera, a neposredno iznad segmentnog luka stoje uklesani stihovi iz Gundulićeve „Dubravke“: „Oj dubravo slavna ti si / u uresu slobodnome / lijepa ti si mojim očima / draga ti si srcu mome. / U veseloj ovoj sjeni / od čestih svih tvojih godina / povesti je milo meni / do najdražih mojih dana.“ Izgled nakon obnove 1914. godine je portal zadržao do danas, a 2007. je dovršena i njegova obnova.⁶⁴

4. b. Vrtlareva kućica

Vrtlareva kućica, poznata još pod nazivom Vratareva kućica, Maksimirska stražarnica ili Stražarski paviljon, izgrađena je 1847. godine. To možemo sa sigurnošću potvrditi jer su u Arhivu Zagrebačke nadbiskupije pohranjeni računi koji svjedoče o gradnji. Znanstvenici se dvoume oko toga tko bi mogao biti autor nacрта građevine. Jedna strana navodi arhitekta Bartola Felbingera, no u Arhivu Zagrebačke nadbiskupije pohranjeni su tlocrt, nacrti pročelja, bočnih strana i stražnje strane na kojima se nalazi vlastoručni potpis biskupskog provizora Leopolda Philippa.⁶⁵

---

⁶⁰ Pomona je rimska božica plodova voća. Kao žena boga Vertumna, s njim je posjedovala gram na Aventimu. Njeni atributi su plodovi voća i vrtni nož. Izvor: Pomona. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 24. 8. 2020., <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=49356>

⁶¹ Ivanković (2009.), str. 32

⁶² Arhitekt Franjo Klein bio je prvak zagrebačkog romantizma i upravo se zbog toga vrlo često njemu pripisuje autorstvo portala. Damjanović (2014.), str. 375

⁶³ Maruševski (1992.), str. 43-44

⁶⁴ Ivanković (2009.), str. 33-34

⁶⁵ Ibid., str. 34-35

Vrtlarevu kućicu možemo opisati kao klasicističku prizemnicu koja je građena s krovštem oblikovanim na četiri vode. Smještena je u pravokutan tlocrt i prva je samostojeća građevina na koju nailazimo nakon glavnog portala. Glavno pročelje otvoreno je trijemom koji je obogaćen s dva bočna kamena pilona na kojima leži greda. U sredini su dodana još dva pilona, no oni su znatno manjih dimenzija i izrađeni su od drva.⁶⁶ Otvori između pilona završeni su polukružno. Unutarnji prostor građevine podijeljen je na više sobe koje spaja kuhinja s otvoreni ognjištem, dok je krov pokriven šindrom.⁶⁷

Još u zapisima iz albuma „Park Jurjaves“ je navedeno kako je kućica služila kao stanište domara, tj. stražara u parku. To su zapravo bila dva ratna invalida⁶⁸ obučeni u uniforme, koji su obnašali dužnost čuvara i voditelja posjetitelja kroz perivoj. Danas kućica nosi status zaštićenog kulturnog spomenika i smatra se kulturnim dobrom. Nakon potrebne obnove završene 2008. godine, u lijevom krilu kućice otvoren je prvi Infocentar za posjetitelje u parku.⁶⁹

4. c. Restoran

Restoran, odnosno gostionicu možemo vidjeti na situacionim planovima iz 1846. i 1853. godine, gdje je ucrtana kao objekt formiran u izduženi pravokutni tlocrt. U albumu „Park Jurjaves“ se spominje i opisana je kao koliba okružena stolovima i klupama. Već 1869. godine se ponovno spominje, ovaj put kao ponovno izgrađena i opremljena paviljonom za glazbu. Na zidane temelje postavljeni su drveni zidovi, dok je krov napravljen od dasaka. Unutarnji prostor je podijeljen na blagovaonicu, koja čini središte građevine, zatim slijedi konobarnica, građena na kanat koja se nalazi lijevo te kuhinja⁷⁰ koja je zidana od opeke. Na desnoj strani nailazimo na sobu za goste, zvanu i „Extrazimmer“, koja je iznutra obogaćena oslikanim stijenama.⁷¹

Gostionicu su neki prije nazivali i „Restauracija“ jer se u starom planu perivoja navodila kao radionica. Poznato nam je i kako su u njezinoj neposrednoj blizini bile podignute i dvije manje barake. U literaturi nije pronađen bilo kakav podatak o datumu i razlogu rušenja te tzv.

---

⁶⁶ Ibid., str. 34

⁶⁷ Maruševski (1992.), str. 44

⁶⁸ Praksa zapošljavanja ratnih invalida kao čuvara perivoja nije bila novost. Istu takvu dužnost su obavljali i ratni invalidi u Laxenburgu., Ibid., str. 44

⁶⁹ Ivanković (2009.), str. 34-35

⁷⁰ Iz godine 1869. ostao je sačuvan nacrt koji je tesar Oto Jokuš napravio za kuhinju. Maruševski (1992.), str. 44

⁷¹ Ibid., str. 44

restauraciji i gradnji dviju baraka. Znamo i da je uz paviljon za glazbu, koji je izgrađen kao dodatak 1869. godine, postojao i plesni podij kružnog oblika, izliven u betonu. No to je za vrijeme dreniranja terena 2007. godine uklonjeno.⁷²

Što se tiče glavnog pročelja, na fotografskim dokumentima iz 1930-ih godina možemo vidjeti kako je glavno pročelje formirano u obliku velike nadstrešnice. Nadstrešnica je zatvorena pomoću staklenih stijena te ju i danas možemo vidjeti kao zatvoreni dio restorana. Za potrebe kapaciteta kasnije su nadograđene zgrade s istočne i zapadne strane, promijenjena je konstrukcija krovšta, a sa sjeverne je strane restoran dobio veliku nadstrešnicu u kojoj se nalaze pečenjara i roštilj.⁷³

Godine 2003. je provedena detaljna obnova. Nova nadstrešnica je postala zatvoreni prostor, svi zidovi iz starog dijela građevine postali su trošni i trebalo ih je srušiti. Na njihovom mjestu su podignuti novi zidovi s betonskim učvršćenjima, obnovljeni su i drveni dijelovi te postavljena nova stakla i prozori. Krov je također obnovljen, ovaj put se kod pokrivanja koristio tzv. biber crijep. Unutrašnjost restorana je dobila viseće stupove i novu rasvjetu, svi podovi su dobili novo keramičko opločenje, a sanitarni čvorovi su prošireni i premješteni u podrum. U toj najnižoj etaži je danas smješteno i pričuvno skladište.⁷⁴

4. d. Vidikovac

Bez sumnje, Vidikovac je jedan od najistaknutijih građevina u perivoju Maksimir. Građen je u razdoblju od 1841. do 1843. godine. On tvori centar cijelog perivoja oko kojeg se nadovezuju svi ostali elementi.⁷⁵ Ranije u tekstu je spomenuto kako je Franz Schücht autor projekta prema kojem je Vidikovac građen. Formalno pripada klasicističkom stilu. Vidikovac je zapravo trokatna građevina kvadratnog tlocrta i visoka 17 metara. Sastoji se od trijema u prizemlju, velike terase na prvom katu i manje terase na trećem katu. Vrh je zaključen tornjićem koji je smješten na rub sjeveroistočnog pročelja. Svaki kat Vidikovca sastoji se od samo jedne prostorije. Poznato nam je kako je na drugom katu bila uređena soba za odmor koju je koristio biskup Haulik.⁷⁶

---

⁷² Ivanković (2009.), str. 36-37

⁷³ Ibid., str. 37

⁷⁴ Ibid., str. 38

⁷⁵ Maruševski (1992.), str. 45

⁷⁶ Ivanković (2009.), str. 42

Iz literature doznajemo kako je Vidikovac prvo dobio drveno stubište, koje je postavljeno tako da prolazi središtem svih etaža. Kasnije je drveno stubište zamijenjeno čvršćim materijalima, tako da je danas stubište izrađeno od betona i formirano u spiralu. Sva četiri vanjska pročelja građevine su gotovo jednaka u izgledu. Na svakom uglu građevine nalazi se po jedan masivan pilon i između njih su dodana još dva pilona. Dolazak na trijem Vidikovca omogućen je postavljanjem dva kraka stuba.⁷⁷ Dodatno o pilonima treba naglasiti kako su svi u obliku identični, tj. kvadratnog oblika i raščlanjeni plitkim pilastrima. Piloni koji stoje na uglu su zidani, a oni koji se nalaze između njih rađeni su u drvu. Što se tiče otvora na građevini, uočljivi polukružni završetci (npr. na triforama) i lunete ispod kojih se nalazi vijenac. Sveukupno tri terase na Vidikovcu ograđene su ogradom izrađenom od kovanog željeza. Većina vidljivih elemenata, poput pilona, pilastara, polukružnih završetaka i trokutastih zabata, tipični su motivi paladijanske tradicije.⁷⁸

Do danas je ostao očuvan originalni troškovnik, nastao u vrijeme gradnje Vidikovca, koji je uredno vodio graditelj Andrija Leitner. Datiran je u 1840. godinu i danas se čuva u Arhivu Zagrebačke nadbiskupije. Uz pomoć tog dokumenta doznajemo kako je sveukupni trošak za izgradnju Vidikovca iznosio 11 577 forinti i 38 novčića. Dugo vremena je Vidikovac bio korišten kao ugostiteljski objekt, zbog čega je bio i vrlo popularno zagrebačko mjesto za izlet. U više navrata su odrađene neadekvatne obnove nakon čega je, uz nemar, njegovo stanje postalo gotovo ruševno. Na bočnim stranama građevine napuknule su betonske grede, nosivi stupovi postali su ruševni, slomljena je bila željezna ograda, a njene rozete su čak i ukradene itd.⁷⁹ O detaljnom stanju prije i nakon obnove nastavlja se u petom poglavlju.

4. e. Švicarska kuća

U literaturi je navedeno mnogo naziva za ovu građevinu: Švicarska kuća ili koliba, Tirolska kuća, Lovačka kuća, Lugarnica, Lovačnica, Alpska kuća.⁸⁰ Ime je dobila po uzoru na ostale slične građevine koje su bile građene u stilu seoske arhitekture kakvu je moguće pronaći u području oko Alpa. Takav tip kuća je bio uobičajen za sredinu 19. stoljeća. Kuća je građena u razdoblju od 1841. do 1842. godine, autor projekta je arhitekt Franz Schücht.

---

⁷⁷ Ibid., str. 42

⁷⁸ Maruševski (1992.), str. 45

⁷⁹ Ivanković (2009.), str. 42

⁸⁰ Ibid., str. 44

Pojavom ovakve građevine obilježena je pojava romantizma u području arhitekture grada Zagreba.⁸¹

Kuća je koncipirana kao jednokatnica koja je u podnožju građena od klesanog kamena, dok je kat podignut od tesanih greda napravljenih od hrasta. Na katu se u kontinuiranoj liniji proteže drveni balkon koji je dodatno poduprt sa po četiri tanja hrastova stupa, koji se nalaze u sredini na sve četiri strane pročelja. Vrh kuće završava zabatom koji je pretvoren u manji balkon, a krovšte je formirano na dvije vode. Izvorno se u prizemlju nalazio stan lugara, dok je prvi kat bio pažljivo uređen salon s malim kabinetom. Unutrašnjost kuće krasi brojni umjetnički elementi. Negdje oko 1840. godine je biskup Haulik izrazio želju da napravi salon koji bi bio smješten na prvom katu kuće i koji je morao imati vrsno izrađen drveni strop. Već iste je godine na zahtjev dobio tri ponude: strop iz staleške zemaljske kuće, drveni strop samostana u Klosterneuburgu i strop iz Salzburga.⁸² Ponuda koje se biskupu najviše dopala bila je strop iz Klosterneuburga, točnije strop iz starog augustinskog samostana koji se nalazio u blizini Beča. Barokni strop je već tada bio star gotovo 300 godina. Povodom toga je biskup Haulik napisao pismo zahvale, a doznajemo i kako je uz strop dodatno dobio starinski portal, uključujući i vrata, koji se nalazio u istoj sobi. Jedan od problema se pojavio kada je strop bio skinut jer je utvrđeno kako je u svom tlocrtu zapravo kosi četverokut, što se nikako nije moglo ispraviti. Ipak, strop se toliko dopao biskupu Hauliku da su ipak odlučili postaviti ga u salon Švicarske kuće. Zbog toga je i danas vidljivo kako u svojim spajanjima nema prave kutove no to je zapravo samo malo odstupanje koje nije uvelike smetalo prilikom ugradnje stropa. U središtu stropa se nalazi drvena kasetna na kojoj je prikazan grb Klosterneuburške biskupije. Dominantne boje su crvena i bijela. U istoj se kaseti nalazi još jedan grb no obojen je u crno i smješten na tamnu podlogu pa je slabo uočljiv. Pod salona ugađa stropu tako što je izrađen također od drva i ukrašen raznobojnom ornamentikom.⁸³ Takva tehnika izrade se stručno naziva intarzija.⁸⁴

---

⁸¹ Damjanović (2014.), str. 376

⁸² Ivanković (2009.), str. 45

⁸³ Ibid., str. 45-47

⁸⁴ Intarzija je tehnika ukrašavanja drvenih predmeta na način da se umeću komadići raznobojnog drveta, kovine, bjelokosti, sedefa itd. Tehnika je poznata još od razdoblja antike, a upotrebljavana je i u srednjem vijeku. Postupak stvaranja takvog umjetničkog djela je sljedeći: manji dijelovi, tj. motivi se režu po predlošku na jednaku debljinu. Nakon toga se sastavljaju i lijepe za podlogu koja je prethodno pripremljena. Gotova kompozicija se tada preša, brusi i po završetku polira do visokog sjaja. Izvor: intarzija. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 25. 8. 2020., <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=27581>

U kući se nalazi još mnogo elemenata koji imaju visoku umjetničku vrijednost. Jedni od takvih su slike na staklima prozora i na izlaznim vratima balkona te barokna ulazna vrata salona. Spomenute slike je izradio Anton Kothgasser po predlošcima Antona Gurka. Sveukupno ih je 12, izrađene su na staklu, a prikazuju švicarske i tirolske krajolike kakvi se mogu vidjeti npr. u Laxenburgu ili u Franzensburgu.⁸⁵ Poznato je da su sve slike izrađene u Beču. Slike ispunjavaju samo središnji registar vratnih stakala, dok su gornji i donji dio ostakljeni pomoću tzv. Butenzglassa.

U kući se nalazio čitav niz vrijednih predmeta: svijećnjak iz Karlovih Vary, starinska brončana ura, japanske vaze, manje srebrne skulpture s likovima iz Epa o Nibelunzima itd. Postoji i očuvani dokument iz 1869. godine koji govori o postojanju otvorenog ognjišta. Napomenuto je kako bi isto trebalo zamijeniti štednjakom jer je dim uništavao prostorije. Na popisu se nalaze i okolne zgrade koje su pripadale Švicarskoj kući: golubinjak, zdenac, ograđeno dvorište za perad s drvenom kolibom u kojoj je boravio čuvar peradi⁸⁶, fazanerija itd.⁸⁷

4. f. Kapela svetog Jurja

Kapela sv. Jurja izgrađena je 1864. godine. Autor projekta gradnje je arhitekt Josef von Stadl koji je došao iz Tirola. U to je vrijeme kapela bila prva, volumenom veća, sakralna građevina podignuta iz temelja koja je stilu pripadala historicizmu na području Zagreba. Odabir imena nije slučajna. Posvećena je svecu koji nosi isto ime kao i tadašnji biskup Haulik. Smještena je u istočnom dijelu parka Maksimir.⁸⁸ Na mjestu gdje je kapela podignuta, ranije se nalazi paviljon poznat pod imenom Narodni hram. Odmah u blizini nalazi se i Haulikov ljetnikovac. Uz Josefa von Stadla, koji je u to vrijeme bio arhitekt insbruške biskupije, poznata su nam i imena izvođača radova: Janko Nikola Grahor i Franjo Klein. Grahor je bio gradski mjernik, a Klein gradski graditelj i majstor kamenoklesarstva. Nakon što su glavni elementi bili podignuti, uređenje kapele vodila je tirolska radionica Alberta Neuhausera.⁸⁹

---

⁸⁵ Maruševski (1992.), str. 47

⁸⁶ Iz istog dokumenta nastalog 1869. godine doznajemo da se radilo o mnogobrojnoj i raznovrsnoj zbirci životinja: purani, turske guske, talijanske kokoši, tovljene patke, golubovi i fazani. Sve to išlo je u prilog stvaranju idile kakva je bila poželjna u doba bidermajera., Ibid., str. 48

⁸⁷ Ibid., str. 48

⁸⁸ Damjanović (2014.), str. 377

⁸⁹ Ivanković (2009.), str. 56

Kapelica je inspirirana i građena u stilu neogotike. Iz njenog tlocrta možemo vidjeti kako je to centralna građevina u obliku grčkog križa s prostorom u svetištu koje je oblikovano poligonalno. U vanjskom dijelu je opasana ogradom postavljenom na niski podest i izrađenom od kovana željeza. Poznato nam je kako je ograda izrađena u Petrovogorskoj željezari. Skelet kapele izgrađen je od bijelog klesanom kamena pješčenjaka, dok su zidovi rađeni od opeke. Na glavnom pročelju postavljena je preslica u obliku tornjića na kojoj se nalaze veće i manje zvono. Ispod zvonika ugrađena je kamena ploča na kojoj je zapisano: „QUOS SEACULI QUADRANTE LUBENS PERCOLUIT / CIRCUMSITIS AMOENIS LUCIS / HUJUS SANCTUARIII GRATIA CORONAM IMPOSUIT / GEORGIUS S. R. ECCLESIAE CARDINALIS / ARCHIEPISCOPUS ZAGREBIENSIS / ANN. REP. SASL. 1863.“⁹⁰

U unutarjem prostoru kapele nailazimo na pod koji je sastavljen od crno-bijelih mramornih ploča. Zidovi i strop su obojeni, za što je zaslužan slikar Josef Proksch. Prozorska stakla izrađena su kao vitraji i prikazuju likove iz Starog i Novog zavjeta, s time da se u podnožju svakog vitraja nalaze zapisane riječi iz Svetog pisma. Pretpostavlja se kako su vitraje izradili umjetnici koji su pripadali radionici slikara na staklu koju je vodio Albert Neuhauser⁹¹. Svetište crkve krasi oltar izrađen od crnog mramora. U podnožju oltara nalazi se zavjetna škrinja u kojoj su trebale biti pohranjene moći sv. Jurja. Iste su trebale biti nabavljene u Rimu. Iza oltara na zidu je visio drveni retabl na kojem se nalazi drveni reljef s prikazom sv. Jurja. Izradio ga je kipar Michael Stolzer. Unutrašnjost kapelice podijeljena je transeptom u kojem je bilo smješteno sveukupno šest drvenih klupa. Zanimljivo, izrađene su u kaznionici u Lepoglavi. Na stropu u sredini je visio pozlaćeni luster. Ono što se u kapeli posebno isticalo bilo je klecalo izrađeno za biskupa Haulika. Izrađeno je u Beču, napravljeno od hrastovine i ukrašeno prikazom Haulikova grba. U zidove kapele bile su ugrađene drvene konzole na kojima je stajalo sveukupno šest kipova. Prikazivali su proroke, crkvene naučitelje i apostole.

92

Nažalost, postoji zapis koji govori o demoliranju kapele i krađi njenog inventara 1964. godine, koji je izradila dr. Anđela Horvat. Navedeno je kako je drveni retabl i reljef s prikazom sv. Jurja potpuno razbijen, a oltar uništen. Svih šest kipova je ukradeno, vitraji su razbijeni, klupe i Haulikovo klecalo portgane, ulazna vrata razvaljena, a čak je i željezna

---

⁹⁰ U prijevodu: „Četvrt stoljeća je rado izrađivao / okružen divnim perivojima / radi ovog svetišta, postavio je krunu / Juraj kardinal Svete rimske crkve / nadbiskup zagrebački / godine od zadobivenog spasenja 1863.“, Ibid., str. 56-57

⁹¹ Poznat je i naziv radionice: Tiroler Glasmelerie, Innsbruck. Damjanović (2014.), str. 377

⁹² Ivanković (2009.), str. 58-59

ograda oko kapele ukradena. Sve što je od kapele danas ostalo je kameni dio oltara. Još od Drugog svjetskog rata nisu se ulagala nikakva sredstva u održavanje kapele. Zanimljivo, iste godine kada je nastao zapis koji svjedoči o demoliranju, kapela je upisana u registar nepokretnih spomenika kulture.⁹³

4. g. Stari ljetnikovac Jurja Haulika

Stari ljetnikovac je još jedan projekt koji je napravio arhitekt Franz Schücht i podignut je u razdoblju od 1839. do 1840. godine. Smješten je na brežuljku u istočnom dijelu parka Maksimir. No ova zgrada više ne pripada današnjem teritoriju samog perivoja već služi za potrebe Šumarskog i Agronomskog fakulteta u Zagrebu. Radi se o prizemnici kojoj se pripisuje klasicistički stil. Njen središnji dio je istaknut, tj. oblikovan kao kvadratni rizalit.⁹⁴

Zgrada ima pravokutan tlocrt, a njena unutrašnjost je podijeljena na prostorije salona, spavaće sobe, malog predsoblja i još nekoliko manjih prostorija koje je koristila posluga. Zanimljiva i zapravo u ono doba vrlo rijetka pojava je kada u spavaćoj sobi koja je umetnuta u pod i može se prekriti parketom. Glavno pročelje, tj. središnji rizalit je na vrhu zaključen trokutastim i bogato profiliranim zabatom u čijoj su sredini upisani inicijali G. H.⁹⁵ Ispred glavnog pročelja nalazi se manja terasa, dok je za prilaz u prostoru začelja ljetnikovca izvedeno dvokrako stubište. U prostoru između dva kraka stubišta nalazi se ulaz u podrum. Svi otvori, točnije prozori na ljetnikovcu zaključeni su polukružnim zabatom ispod kojeg se nalazi vijenac. Otvori su u istoj ravnini postavljeni na sva četiri pročelja zgrade. Ljetnikovac je uz pomoć ograde izdvojen od ostatka teritorija. U opisu zgrade iz 1869. godine stoji zapisano kako se u sklopu ljetnikovca nalazio manji zidani staklenik u čiji su sustav bile ugrađene cijevi za grijanje.⁹⁶

Ispred južne strane ljetnikovca biskup Haulik je dao urediti ružičnjak, a u istom se prostoru isticala skulptura „Dječja grupa“ koju je izradio kipar Joseph (Josip) Käschrann. Skulpturom se htjelo naglasiti sve ono za što se Haulik u svom radu zalagao, zato što su se tri prikazana

---

⁹³ Ibid., str. 60

⁹⁴ Damjanović (2014.), str. 379

⁹⁵ G. H. kao Georgius Haulik. Ivanković (2009.), str. 90

⁹⁶ Maruševski (1992.), str. 48-49

dječaka igrala sa saćama, cvijećem i svilom. To su bili glavni proizvodi gospodarstva kojim je Haulik upravljao.⁹⁷

4. h. Novi ljetnikovac Jurja Haulika

Ubrzo nakon što je biskup Haulik dao izgraditi svoj prvi ljetnikovac, između 1862. i 1869. godine ostvaren je projekt za izgradnju drugog, novijeg ljetnikovca. Ovaj put je lokaciju odredio u zapadnom dijelu parka i za gradnju angažirao arhitekta Franju Kleina. Ljetnikovac je građen pod utjecajem romantičarskog stila. Na njegovom pročelju mogu se pronaći brojne dekoracije koje su izrađene u tvornici glinene robe koju je vodio već spominjani Viktor Brausewetter iz mjesta Wagram u Austriji.⁹⁸

Zgrada ljetnikovca je koncipirana kao veća jednokatnica koja, osim po već spomenutom romantičarskom stilu, posjeduje i elemente historicizma. Iako je arhitekt gradnje poznat, do danas nije pronađen originalni nacrt. Jedan detalj koji jasno potvrđuje Kleinovo autorstvo su figure ženskih alegorija koje su postavljene na pročelju. Poznato je kako ih je Klein često upotrebljavao u svojim radovima. Odmah u blizini Novog ljetnikovca se danas nalazi župa sv. Jeronima, tako da se danas u ljetnikovcu nalazi stan župnika i župni ured. Kao i gotove sve građevine u perivoju, ljetnikovac danas nosi status zaštićenog spomenika kulture.⁹⁹

4. i. Paviljon jeke

Paviljon je još jedna građevina koju je realizirao arhitekt Franz Schücht, a podignut je 1843. godine. Svoj zanimljivi naziv dobio je po efektu jeke koja se stvara kada osobe u njemu govore.¹⁰⁰ Paviljon je podignut na kamenom temelju koje je formirano u dvanaesterokut. Njegovo podnožje je podijeljeno pomoću malih polustupova koji su zaključeni kapitelima¹⁰¹ u obliku stiliziranog lišća. Zidovi su otvoreni pomoću dvaju glavnih ulaza i polukružno završenih manjih otvora. U opisu iz 1869., koji je već nekoliko puta spominjan, zapisano je kako je strop bio napravljen od dasaka, ožbukani i na njemu se nalazio oslik. Ovakva je

---

⁹⁷ Ivanković (2009.), str. 90

⁹⁸ Damjanović (2014.), str. 379

⁹⁹ Ivanković (2009.), str. 63

¹⁰⁰ Damjanović (2014.), str. 376

¹⁰¹ Danas stiliziranog lišća više nema i kapiteli su ostavljeni ogoljeni. Obnova jeke, 2001: str. 6

građevina bila rekvizit koji je bio gotovo neizostavan dio romantičarskog perivoja. Paviljon ima i svoje simboličko značenje – posvećen je gorskoj nimfi Eho¹⁰². Građevine u obliku pećina, paviljona ili hramova bili su podizani njoj u čast i gotovo uvijek su se nalazili u blizini vode. Isti je slučaj i s Paviljonom jeke.¹⁰³

Originalni tlocrt je ostao sačuvan i na njemu je vidljivo kako su originalni ulazni otvori bili smješteni u drugom smjeru i danas su zatvoreni. Izvorni pod je bio izgrađen od kamena pješčenjaka, a današnji je nakon obnove napravljen pomoću ploča od istarskog kamena. Svih dvanaest stranica paviljona izrađene se od drveta, a povezuje ih kontinuirani vijenac. Na njega se nastavlja šatorasti krov koji završava s lanternom¹⁰⁴, oblikovanom pomoću dvanaest stupića na kojima leži ponovno manji šatorasti krov. Zahvaljujući nestručno obavljenim obnovama, paviljon danas nije ostao očuvan u izvornom obliku. Npr. strop paviljona je spušten zbog čega se i stvara efekt jeke. Prva adekvatna i temeljita obnova paviljona odrađena je 2001. godine.¹⁰⁵ Negdje u razdoblju prije¹⁰⁶ ove obnove je efekt jeke izgubljen, no nakon što je obnova završena, efekt je ponovno vraćen.¹⁰⁷

5. Obnova Vidikovca i Paviljona jeke

Kronološki gledano, obnova Paviljona jeke je prva bila odrađena. U perivoju je prije postojalo nekoliko paviljona i svi su još davno srušeni, no ovaj je danas jedini ostao sačuvan. Neki od tih srušenih paviljona bili su Narodni hram, Glorijetta, Bellevue, Ribarska koliba, Holandska kućica, Kišobran i za većinu njih danas imamo očuvanu dokumentaciju. Jedan od glavnih razloga zašto je upravo Paviljon jeke do danas ostao sačuvan je njegov smještaj. Nalazi se uz prvo maksimirsko jezero u čijoj se blizini nalazi i tzv. Labuđi otok na kojem je

---

¹⁰² Eho, čije ime u prijevodu doslovno znači „jeka“, je gorska nimfa koja potječe iz grčke mitologije. Prema priči je bila pratiteljica božice Artemide i zbog toga pretvorena u jeku. Izvor: Eho. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 25. 8. 2020., <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=17219>

¹⁰³ Maruševski (1992.), str. 50-52

¹⁰⁴ Kako se na vrhu paviljona nalazi lanterna, u literaturi pronalazimo i naziv „Latern Tempel“. Skupina autora (2001.), *Perivoj Maksimir, Obnova Paviljona jeke*, Zagreb, Javna ustanova Maksimir, str. 2

¹⁰⁵ Ivanković (2009.), str. 114

¹⁰⁶ Godine 1986. je provedena obnova nakon koje je, osim izgubljene jeke, izgubljena većina originalnih materijala u građevini. Zamijenjeni su novima. Skupina autora, 2001: str. 3

¹⁰⁷ Ivanković (2007.), str. 7

1925. osnovan Zoološki vrt. Upravo je ta lokacija bila glavno središte društvenog života i sportskih igara u parku.¹⁰⁸

Još 2000. godine je postalo jasno kako paviljonu prijeti urušavanje i da je temeljna obnova nužna. Analiza stanja i dostupne dokumentacije je pokazala kako više nije bilo moguće vratiti izvorni izgled i kako će projekt obnove biti zahtjevan u izvođenju. Dio dokumentacija koja je postojala nije bila pouzdana, tj. nisu bili poznati svi detalji. Dodatan problem stvarale su prijašnje neadekvatne restauracije za koje nije vođena dokumentacija. Npr. u prijašnjim obnovama je skinuta originalna boja paviljona tako da više nije bilo moguće ugraditi sonde i konzervirati izvornu boju. Ono što se sa sigurnošću moglo potvrditi je da paviljon nije bio sive boje niti da je bio obojen u dvije nijanse. Zbog toga ali i brojnih drugih problema, restauracija provedena 2001. godine je zapravo za glavni cilj imala produljiti postojanje građevine.¹⁰⁹

Ići u detalje cijele obnove bilo bi preopširno za ovakvu vrstu rada, stoga valja izdvoji samo jedan od problema i objasniti kako je to riješeno. Jedan od ključnih problema, koji je ukazivao da bi cijeli paviljon trebalo rekonstruirati, bili su nosivi stupovi koji su u donjim dijelovima bili potpuno istrunuli. Trulež je bila najizraženija na sjevernoj strani paviljona. Stupovi koji su bili nosivi i trebali podržavati većinu tereta, bili su potpuno oslabjeli, tako da su njihovu ulogu preuzeli panoi koji su se nalazili po jedan između svakog stupa. Zbog toga su i donji dijelovi tih stupova postali deformirani i bilo ih je potrebno potpuno ukloniti. Kako na toj strani nedostaje sunčeve topline, a odmah u blizini se nalazi i drveće, vlaga se brzo proširila. Novi temelji stupova izrađeni su od hrastovine, s time da je njihova unutrašnjost pojačana umetkom od inoksa. Novi stupovi izrađeni su od vrlo kvalitetnog drva smreke. Prilikom ugrađivanja stupova, pokušalo se približiti izvornim nacrtima što je uz pomoć nove tehnologije uspješno provedeno.¹¹⁰ Kako bi se spriječilo ponovno prodiranje vlage, ne samo u stupove, već i u ostale drvene dijelove paviljona, ugrađeni su moderni aparati za praćenje i promjenu vlažnosti drva. Izmjerene podatke treba svake godine poslati na obradu kako bi na vrijeme bile uočene promjene, a s time i spriječen proces propadanja.¹¹¹

Obnova Vidikovca započela je 2002. godine kada je zgrada bila zapuštena i prijetilo joj je propadanje. Glavni izvor događanja bila je gostionica koja je radila dugo vremena, no nakon

---

¹⁰⁸ Skupina autora (2001.), str. 2-3

¹⁰⁹ Ibid., str. 7

¹¹⁰ Ibid., str. 14

¹¹¹ Ibid., str. 28-29

završetka Univerzijade u Zagrebu prestala je s radom, tako da su tragovi propadanja postali još očitiji. Veliku štetu stvorio je i požar u kojem je 1971. godine oštećena drvena konstrukcija tornja. Iako je toranj nakon toga obnovljen pomoću armiranog betona, na njemu danas više ne možemo vidjeti povijesne elemente. Izvorno drveno stubište također je zamijenilo današnje betonsko. Nažalost, današnji Vidikovac nema očuvan gotovo ni jedan izvorni drveni predmet ili detalj. Očuvan je ostao samo jedan kapak nadsvjetla u prizemlju i drvena greda na trijemu, također u prizemlju. Zbog pogrešno provedenih konzervatorskih istraživanja, 1980-ih je na svim pročeljima gotovo potpuno uklonjena izvorna žbuka i napravljena je nova od cementa.¹¹²

Nova cementna žbuka nanescna je u debljini od svega dva centimetra te je bila znatno oštećena zbog djelovanja vlage i vanjskih utjecaja. Provedena je analiza nakon koje je utvrđeno kako je žbuka zapravo još uvijek čvrsta i u dobrom stanju. Nakon postavljanja skele i dodatnog detaljnog pregledavanja, ustanovljeno je kako svega samo 5 do 6% ukupne površine žbuke na Vidikovcu treba obnoviti. Za sva mjesta na kojima je žbuka bila oštećena ili se trusila snimljeni su profili prema kojima je bilo moguće izraditi odgovarajuće šablone. Prije nanošenja završnog sloja, koji se sastojao od silikonske boje, profili na mjestima oštećenja su ojačani željeznim mrežicama. Odabir silikonske boje nije bio slučajan. Utvrđeno je kako takva vrsta predstavlja idealno rješenje za uklanjanje vlage, zato što je silikonska boja vodootporna. Znanstvenici su mogli doprijeti do prvog sloja izvorne boje, za koji je utvrđeno kako potječe iz vremena biskupa Haulika, tako da je bilo moguće izraditi adekvatnu nijansu novog premaza. Kako bi obnova bila potpuna, uvedena je i dodatna mjera zaštite. Fasada je dobila još jedan sloj sredstva koje služi kao zaštita od grafita. Takvo sredstvo se, između ostalog, primjenjuje i na povijesnim spomenicima u Italiji.¹¹³

6. Skulptura u parku

Perivoj Maksimir obogaćen je brojnim skulpturama, neke od njih su: „Napuljski ribar“, „Poezija prostora“, „Majka s djetetom“ i „Dodir“. Navedeni primjeri su danas ostali

---

¹¹² Denich, A., Novak, S. (2005.), *Obnova Vidikovca u perivoju Maksimir*, Zagreb, Javna ustanova Maksimir, str. 13-14

¹¹³ Ibid., str. 41-43

očuvani, dok su ostale skulpture premještene ili izgubljene. Iako su Mogila i Obelisk svrstani pod skulpturu, bilo bi bolje opisati ih jednostavno kao čvrste objekte u perivoju, tj. spomenike.

6. a. Mogila

Nacrt za izgradnju ovog spomenika izradio je arhitekt Aleksandar Freudenreich. Ideja o gradnji je već u početku bila nabijena snažnom simbolikom. Godine 1925. se održavala 1000. obljetnica hrvatskog kraljevstva. Tome u čast je Hrvatski sokolski savez održao simboličan svesokolski slet u Zagreb, a kako su htjeli da taj događaj ostane obilježen, podignuta je mogila¹¹⁴ u obliku sokola.¹¹⁵ Mogila je postavljena na mjesto gdje se ranije trebao graditi željezni kineski paviljon. Koncipirana je kao humak čunjastog oblika koji je nastao dovoženjem zemlje sa svih krajeva Hrvatske. Zemlja se simbolično dopremala iz onih krajeva u kojima su se zbili važni povijesni ili kulturni događaji.¹¹⁶

Prilikom gradnje temelja, postavljena je manja komora u kojoj su pohranjeni važni predmeti¹¹⁷ hrvatske kulturne baštine. Takvi predmeti su knjige, novine, časopisi i spomenice koje su ostavili članovi sokolskih društava prilikom gradnje. Spomenice su važan dokument jer se u njima nalazi točan opis mjesta i povijesnog događaja koji se tamo zbio, tako znamo gdje je i zašto zemlja uzeta. U podnožju humka na kojemu stoje temelji, posađeno je deset lipa koje simboliziraju deset stoljeća, tj. 1000. godina hrvatskog kraljevstva. Odmah uz lipe posađeno je i žito kao simbol rađanja zemlje.¹¹⁸

Već 1926., godinu dana nakon početka gradnje, je Mogila završena. Izgrađene su dugačke prilazne stube, dok je na vrhu postavljen kvadratni kamen koji nosi brončani kip sokola čija

---

¹¹⁴ Mogila ili gomila je naziv koji se u arheologiji koristi za prapovijesni humak koji je nastao od zemlje ili kamenja. Najčešće su bili podignuti iznad groba ali mogli su služiti i u obredne svrhe ili biti postavljeni kao spomen područje. Izvor: gomila. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 26. 8. 2020., <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=22621>

¹¹⁵ Ivanković (2009.), str. 77

¹¹⁶ Baždar, Z. (1999.), *Sokolska mogila u maksimirskom perivoju u Zagrebu*, u: *Časopis za suvremenu povijest*, Vol. 31 No. 2, 1999., Zagreb, Hrvatski državni arhiv, str. 361-384, str. 362

¹¹⁷ Osim u sljedećoj rečenici navedenih predmeta, komora sadržava i predmete poput narodnih vezova, malih ćutura, obuče, preslica, forografija, razglednica, znački itd. Spomenice su izrađene na pergameni i pohranjene u maloj bakrenoj škrinji. Komora je odmah po završetku prikupljanja predmeta zatvorena i danas još uvijek nepristupačna. Ibid., str. 365

¹¹⁸ Ivanković (2009.), str. 77

su krila skupljena. Autor skulpture je Ivo Kerdić.¹¹⁹ Skulptura je nakon svega dvije godine postojanja razbijena u ateljeu kipara. Zbog tog se događaja 1929. godine ukinuo Hrvatski sokolski savez. Godine 1994. se obilježavala 200. obljetnica perivoja Maksimir i u sklopu toga je obnovljena Mogla te je donesena odluka za ponovno postavljanje kipa. Ovaj put je za taj projekt bio angažiran Marijan Gajšak no prerana smrt ga je spriječila da ista realizira. Nakon njega je izradu skulpture nastavio Mladen Mikulin koji je ovaj put sokola izradio raširenih krila.¹²⁰

6. b. Obelisk

Obelisk, zvan i Piramida, je kameni spomenik koji je biskup Haulik 1843. godine dao podići na mjestu u perivoju koji se naziva Dolina dalija. Za ovaj projekt je angažirao kipara Josipa Kässmanna. Spomenik je sastavljen od temelja, tj. dva kamena podesta na kojima stoji kvadratno postolje, a sam obelisk izrađen je u obliku piramide. Na kvadratno postolje postavljena su tri lovorova vijenca izrađena od bronce, dok je na četvrtu, ujedno i glavnu stranu, postavljena spomen ploča. Isto se ponavlja i na sredini tijela obeliska, samo što su tamo postavljena četiri manja brončana vijenca. Na spomen ploči se nalazi poduži tekst, a ovako glasi njegov početak: „Na pomoć potrebitima, koji se nisu odali neradu, / mirnim građanima kao poticaj za korisnije i istodobno / (...)“. Ovo je prijevod originalnog teksta koji je napisan na latinskom jeziku.¹²¹

Cijeli je spomenik opasan ogradom od kovanog željeza, čiji su završetci formirani u obliku koplja. Obelisk je, poput većine umjetničkih i arhitektonskih dobara u perivoju, bio jako uništen. Ukradeno je svih sedam lovorovih vijenaca¹²², kamena ploča je bila razbijena, cijela

---

¹¹⁹ Ivo Kerdić (1881. – 1953.) je hrvatski kipar i medaljer. Školovao se u Zagrebu i Beču, a kasnije je, na poziv Frangeša-Mihanovića, ponovno došao u Zagreb gdje je preuzeo i vodio Ljevaonicu umjetnina na Akademiji. Najviše se istaknuo u području izrade medalja koje je zahvaljujući njemu postala zasebna umjetnička disciplina na našim prostorima. Pod utjecajem secesije i realizma izrađivao je portrete, alegorijske prikaze i simbole. Osim kiparstva, iskušao se i u području slikarstva, u izradi nadgrobnih spomenika i ukrasnih predmeta od plemenitih metala. Izvor: Kerdić, Ivo. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 26. 8. 2020., <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=31246>

¹²⁰ Ivanković (2009.), str. 77-79

¹²¹ Ivanković (2009.), str. 82-83

¹²² Odabir postavljanja upravo sedam vijenaca nije bio slučajan. U narodu se vjerovalo kako je spomenik podignut na mjestu gdje se nekada nalazio jezero u kojem se utopilo sedam svećenika. Ibid., str. 84

željezna ograda potrgana, a tijelo Obeliska prošarano grafitima. Za vrijeme velike obnove 2001. godine, Obelisku je vraćen izvorni izgled.¹²³

6. c. Ostale skulpture u parku

Kako je biskup Haulik bio veliki ljubitelj umjetnosti, u njegovo su vrijeme postavljene tri skulpture, od kojih je samo jedna do danas ostala očuvana. Za ta tri projekta je angažirao bečkog kipara Josepha Käschemanna. Skulpture nose nazive „Žetelica“, „Napuljski ribar“ i „Dječaci u igri“. „Žetelica“ je u jednom periodu potpuno nestala iz parka, „Napuljski ribar“ i danas stoji na izvornom mjestu, a grupa s dječacima je pohranjena u Gliptoteci.¹²⁴

Käschemann se u to vrijeme ubrajao među posljednje predstavnike bečkog klasicizma. U skladu s time je težio jednostavnosti prilikom stvaranja kompozicije. „Žetelicu“ je oblikovao po uzoru na lik mlade seoske žene. Ona je svoj pogled upirala prema gore, tj. prema nebu u znak zahvale bogu i kao molba za blagoslov žetve. Bila je prikazana je s grabljama, srpom i košarom cvijeća a postavljena je bila na dva kamena postolja oko kojih su bile zasađene bijele ruže. Skulptura je bila lako uočljiva jer se nalazila na čistini, u neposrednoj blizini dvaju jezera u perivoju. Iz literature doznajemo kako je 1916. godine, u vrijeme Prvog svjetskog rata, skulptura bila srušena i nakon toga joj se izgubio svaki trag.¹²⁵

„Napuljski ribar“ je skulptura koja je izvorno stajala na malom brdu koje se nalazilo na južnoj strani jezera koje je prvo bilo izgrađeno u perivoju. Kasnije je premještena na „Labuđi otok“ na kojem je bio otvoren Zoološki vrt. Skulptura zapravo prikazuje mladića koji se jednom rukom oslonio na lijevo svoje koljeno dok mu je pogled usmjeren prema vodi. U svojoj desnoj ruci drži ribički štap. Odjeven je u uske hlače koje sežu do koljena, gornji dio tijela je obučen u haljetak na koji se nastavlja plašt koji prekriva cijelu stražnju stranu tijela, a na glavi nosi kapu. Kada je kip dotrajao, 1995. je premješten u Muzej grada Zagreba gdje se i danas čuva. Na mjesto originala je postavljena kopija izrađena od bijelog umjetnog kamena. Važno je naglasiti kako su ova ali i ostale dvije Käschemannove izvorne skulpture u perivoj postavljene 1847. godine.¹²⁶

---

¹²³ Ibid., str. 84

¹²⁴ Kiš (1998.), str. 301

¹²⁵ Ivanković (2009.), str. 118-119

¹²⁶ Ibid., str. 120-121

Sljedeća zanimljiva skulptura je „Dječaci u igri“ ili „Dječja grupa“. Posebno mjesto za postavljanje skulpture bilo je određeno ispred starog ljetnikovca biskupa Haulika. Suprotno od očekivanog, „Dječja grupa“ je bila postavljena tako da je njena glavna strana gledala prema ljetnikovcu. Poznatom nam je i kako je u svom podnožju bila okružena cvjetnom gredicom. Kompozicija je oblikovana tako da prikazuje tri dječaka, od kojih dva sjede, a treći stoji. Prikazani su u igri i obogaćeni su elementima poput cvijeća, golubova, dudova svilca i satkane svile. Očito je kako se na taj način htjela naglasiti gospodarska djelatnost i proizvodi kojima je gospodarstvo u perivoju raspolagalo. Jedan od sječaka u ruci drži saće, ispred njega je postavljena košnica, dok su u pozadini prikazani fazan, paun i divlja patka. Danas skulpturu ne možemo pronaći na izvornoj lokaciji jer je ona premještena i čuva se u dvorištu Muzeja grada Zagreba. Nažalost, prilično je oštećena.¹²⁷

Skulptura koja je do danas ostala očuvana, a izvorno bila smještena u perivoju Maksimir je kip sv. Jurja kojeg je izradio Anton Dominik Fernkorn. Skulptura nije ni tada bila original. Prvi odljev je bio prikazan 1853. godine u Beču, nakon čega je drugi put izlivena i izložena u Münchenu 1854. godine. Godinu dana kasnije bila je prikazana na izložbi u Parizu nakon čega ju je 1866. godine biskup Haulik kupio. Već sljedeće godine se održalo svečano otkrivanje skulpture. Bila je postavljena odmah uz glavni ulaz, točnije na glavnoj aleji. Na kraju stoljeća, 1890-ih godine, je kip već bio oštećen te je odlučeno kako će se pokloniti Jugoslavenskoj akademiji. Akademija ga je zatim poklonila gradu Zagrebu, gdje krasi tadašnji Sveučilišni trg. Pošto je kip ponovno bio oštećen, premješten je u Gliptoteku na čuvanje. Naručena je nova verzija koja je izrađena u Beču 1908. godine. Nekoliko puta je predstavljena ideja da se kip sv. Jurja vrati na njegovo izvorno mjesto u perivoju, no to nikad nije bilo realizirano.¹²⁸

Za ostale skulpture u perivoju, pobrinuli su se kipari novih generacija. Izdvojiti možemo tri zanimljiva primjera. Prvi primjer nosi naziv „Poezija prostora“ ili jednostavnije „Stube“. Ovu skulpturu, koja se sastoji od tri odvojena dijela, izradila je kiparica Milena Lah. Korišten je kvalitetan materijal, tj. mramor. Skulptura se u perivoju nalazi od 1981. godine, a postavljena je na obali Petog jezera. Na zapadnoj strani perivoja nalazi se sljedeća skulptura. Postavljena je u neposrednoj blizini župne crkve sv. Jeronima. Skulpturu koja nosi naziv „Majka s djetetom“ izradio je kipar Ćiril Mihanović. Ovaj put je za izradu korištena bronca, a skulptura se u perivoju nalazi od 1958. godine. Kao treći primjer koji se u literaturi spominje, izdvojena

---

¹²⁷ Ibid., str. 120

¹²⁸ Ibid., str. 128-129

je skulptura „Dodir“. Ona je danas vidljiva izvan teritorija maksimirskog perivoja jer se nalazi uz desnu stranu Maksimirske ceste. Postavljena je 1989. godine i izrađena od mramora.¹²⁹ Njen autor je kipar Ivan Briski.

Slika 4

---

¹²⁹ Ibid., str. 122-123

Zaključak

Park i perivoj Maksimir u Zagrebu je nedvojbeno vrlo značajna povijesno-umjetnička cjelina. Park se razvijao kroz gotov tri stoljeća, stoga ne čudi što u njemu danas pronalazimo građevine, skulpture i ostale elementa različitih stilova. Trojica značajnih zagrebačkih biskupa oblikovala su ga nastojeći biti u skladu s tadašnjim idealima. Biskup Vrhovac i biskup Haulik imali su ambiciozne planove kada je uređenje bilo u pitanju. Jednome je to uspjelo djelomično, dok nam je drugi stvorio park koji je do danas dosegao status kulturno-povijesne baštine. Od velike šume, stvoren je park koji već dugi period služi za opuštanje, zabavu i rekreaciju svih posjetitelja. Veliki pomak značio je trenutak kada se od parka koji bi služio u reprezentativne svrhe, otvorio park koji će služiti građanima. Brojni graditelji, arhitekti i kipari dobili su priliku ostaviti svoj trag i pokazati svoje umijeće. Veliki utjecaj je dolazio iz Austrije. Kao glavni izvor za uređenje parka odabran je park u Laxenbrugu. Osim toga je austrijski arhitekt Franz Schücht zaslužan za veliki dio arhitektonskih radova u parku Maksimir. Osim njega, duga je lista imena umjetnika. Neki od njih nastavili su svoja djela ostvarivati a našim prostorima. U prvom redu su to kipari Anton Dominik Fernkorn i Josip Käschnann. Park još od početka raspolaže velikim teritorijem, na koji je moguće bilo smjestiti sve zamišljene sadržaje. U svoje zlatno doba u parku se nalazilo snažno gospodarstvo. Zgrade za preradu materijala poput svile ili pak one u kojima su se uzgajale domaće životinje, bile su od velike koristi. Jasno je vidljivo kako se osim na estetiku velika pažnja posvećivala i funkcionalnoj ulozi ali i iskoristivosti tako velikog prostora. Kako je vrijeme prolazilo, izgrađena zdanja u parku su počela propadati, bila puštena u zaborav pa čak gotovo potpuno uništena. Moderna vremena omogućila su pristup modernim tehnologijama i boljem načinu rada, uz pomoć čega je bilo moguće obnoviti ili potpuno restaurirati većinu objekata u parku.

Popis literature

1. Baždar, Z. (1999.), *Sokolska mogila u maksimirskom perivoju u Zagrebu*, u: *Časopis za suvremenu povijest*, Vol. 31 No. 2, 1999., Zagreb, Hrvatski državni arhiv, str. 361-384
2. Damjanović, D. (2014.), *Zagreb, Arhitektonski atlas*, Zagreb, AGM
3. Denich, A., Novak, S. (2005.), *Obnova Vidikovca u perivoju Maksimir*, Zagreb, Javna ustanova Maksimir
4. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno: srpanj i kolovoz, 2020., <https://enciklopedija.hr/>
5. Ivanković, V. (2007.), *Park Maksimir – vodič kroz kulturnu baštinu*, Zagreb, Javna ustanova Maksimir
6. Ivanković, V. (2009.), *Objekti perivoja Maksimir*, Zagreb, Javna ustanova Maksimir
7. Jurković, S. (1992.), *Maksimir – studija parkovne kompozicije*, u: Maruševski, O. (1992.), *Maksimir – spomenik kulture*, Zagreb, „Školska knjiga“
8. Kiš, D. (1998.), *Hrvatski perivoji i vrtovi*, Zagreb, Prometej, Algoritam
9. Maruševski, O. (1992.), *Maksimir – spomenik kulture*, Zagreb, „Školska knjiga“
10. Maruševski, O. (2006.), *Iz zagrebačke spomeničke baštine*, knjiga 11., Zagreb, Matica hrvatska
11. Skupina autora (2001.), *Perivoj Maksimir, Obnova Paviljona jeke*, Zagreb, Javna ustanova Maksimir
12. Ščitaroci, B. i M. (2004.), *Gradski perivoji Hrvatske u 19. stoljeću, Javna perivojna arhitektura hrvatskih gradova u europskom kontekstu*, Zagreb, Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet
13. Žmegač, A. (2002.), *Vrhovčev u Haulikov Maksimir*, u: časopis *Prostor*, Vol. 10 No. 2, 2002., Zagreb, Institut za povijest umjetnosti

Popis slikovnih priloga

1. Slika 1, Biskup Maksimilijan Vrhovac, izvor: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=65481>
2. Slika 2, Biskup Juraj Haulik, izvor: <http://www.klasika.hr/index.php?p=article&id=2703>
3. Slika 3, Park Maksimir, pogled iz zraka, izvor: <http://www.stef.hr/hr/panoramske-karte/maksimir/>
4. Slika 4, Napuljski ribar, izvor: <https://zg-magazin.com.hr/maksimir-ceka-na-vec-drugu-repliku-napuljskog-ribara/>
5. Slika 4, Naslovna stranica albuma „Park Jurjaves“, izradio Ivan Zache, izvor: <https://proleksis.lzmk.hr/50879/>
6. Slika 5, Glavni portal, izvor: https://hr.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Maksimir_1007-2.JPG
7. Slika 6, Uklesani stihovi na glavnom portalu, izvor: <https://licegrada.hr/povijest-prekrasnog-portala-koji-vodi-u-najljepsi-zagrebacki-perivoj-maksimir/>
8. Slika 7, Vrtlareva kućica, izvor: <https://licegrada.hr/mala-prizemnica-vrtareva-kucica-iz-1847-godine-na-samom-ulazu-u-park-maksimir/>
9. Slika 8, Restoran, izvor: <https://triprabbits.com/hr/park-maksimir-zagreb-hrvatska-znamenitosti-atrakcije/>
10. Slika 9, Vidikovac, izvor: <https://park-maksimir.hr/treatment/vidikovac/?portfolioCats=11>
11. Slika 10, Švicarska kuća, izvor: <http://park-maksimir.hr/treatment/svicarska-kuca/>
12. Slika 11, Kapela svetog Jurja, izvor: <http://crkve.klajoblog.com/blog/2017/03/27/kapelica-sv-jurja-park-suma-maksimir-zagreb/>
13. Slika 12, Stari ljetnikovac Jurja Haulika, izvor: <http://park-maksimir.hr/kulturna-bastina/>
14. Slika 13, Novi ljetnikovac Jurja Haulika, izvor: <http://park-maksimir.hr/kulturna-bastina/>
15. Slika 14, Paviljon jeke, izvor: <http://park-maksimir.hr/kulturna-bastina/>
16. Slika 15, Mogila, izvor: <https://www.hkv.hr/images/stories/Slike05/Maksimir/>

17. Slika

16,

Obelisk,

izvor:

<http://www1.zagreb.hr/galerijakd.nsf/c31dd4a135787898c1256f9600325af4/ac3e0a9b89af140cc1257f3e0049050c?OpenDocument>